

การดำรงชีพและการเมืองในชีวิตประจำวันของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบอิสระ
ภายใต้การกำกับของรัฐ
LIVELIHOODS AND EVERYDAY POLITICS OF THE INDEPENDENT TOBACCO
FARMERS UNDER REGULATE OF THE GOVERNMENT

สุนิตย์ เหมนิล* และ ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์
Sunit Hemnil* and Nattakant Akarapongpisak

วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
The College of Politics and Governance, Mahasarakham University

Received: 20 April 2024

Revised: 25 June 2024

Accepted: 26 June 2024

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาการดำรงชีพและการเมืองในชีวิตประจำวันของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบอิสระ บ้านโนนสา ตำบลโนนสา อำเภอนาคู จังหวัดนครราชสีมา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล 17 คน ผลการวิจัยพบว่า การปลูกยาสูบได้อยู่ในกำกับของรัฐอย่างเข้มงวดผ่านการขออนุญาตหลายขั้นตอน นอกจากนี้ เกษตรกรยังต้องเผชิญกับแรงกดดันจากตัวแสดงที่เกี่ยวข้องภายใต้ความสัมพันธ์ในเครือข่ายทางสังคมและโครงสร้างเชิงอำนาจในพื้นที่ซึ่งได้ซ่อนอยู่ในหลากหลายกิจกรรม อันประกอบไปด้วย หน่วยงานรัฐด้านสรรพสามิต องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้รับซื้อยาสูบ ผู้ให้กู้ยืมเงิน ผู้ให้เช่าที่ดิน โดยตัวแสดงเหล่านี้ ได้ส่งผลต่อการดำรงชีพและการเมืองในชีวิตประจำวันของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรต้องดำรงอยู่ท่ามกลางแรงกดดันและความท้าทาย อย่างไรก็ตามเนื่องจากเกษตรกรมีทรัพยากรในการดำรงชีพและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพที่หลากหลาย ทำให้เกษตรกรสามารถข้ามผ่านแรงกดดันและความท้าทายบางอย่างได้

ทั้งนี้ ถึงแม้เกษตรกรจะอยู่ภายใต้โครงสร้างเชิงอำนาจ แต่เกษตรกรก็ไม่ได้อยู่ในสถานการณ์เป็นฝ่ายตั้งรับเพียงอย่างเดียว ในทางกลับกัน เกษตรกรได้แสดงพฤติกรรม

* Corresponding author: สุนิตย์ เหมนิล

E-mail: sunit@udru.ac.th

ต่ออำนาจที่เหนือกว่า ทั้งการบ้ายเปี่ยงและการหน่วงเหนี่ยวเวลา การฉวยใช้ประโยชน์ การนิทาและการให้ฉายา การต่อรองและแสวงหาทางเลือกที่หลากหลาย พฤติกรรมที่แสดงออกในลักษณะดังกล่าว ได้ช่วยส่งเสริมให้การดำรงชีพบรรลุผลได้ดียิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่าในพื้นที่วิจัยรัฐได้เข้ามาส่งเสริมให้เกษตรกรหันไปปลูกพืชชนิดอื่นทดแทนยาสูบ แต่กลับไม่ประสบความสำเร็จเพราะไม่สอดคล้องกับทรัพยากรและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของเกษตรกร ดังนั้น ภายใต้การกำกับ แรงกดดัน และความท้าทายที่เกษตรกรต้องเผชิญนั้น สิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรยังคงต้องปลูกยาสูบคือ 1) ความสอดคล้องกับทรัพยากรและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพ และ 2) การที่รัฐประสบความสำเร็จในการส่งเสริมการปลูกพืชชนิดอื่น

คำสำคัญ: การดำรงชีพ, การเมืองในชีวิตประจำวัน, การปลูกยาสูบ, การกำกับ

Abstract

The aims of this research, focusing on livelihoods and everyday politics of independent tobacco farmers in Ban Phonsa, Phonsa Sub-district, Thabo District, Nong Khai Province. It is qualitative research and gathering data through interviews with 17 informants. The result of this research found that Tobacco cultivation is strictly regulated by the government through several licensing procedures. Furthermore, the pressure that tobacco farmers face from various actors within social networks and local power structures, often hidden in many activities. The involvement of groups such as the state excise agency, local government organization, tobacco buyers, money lenders, and land lessors. These actors have significantly influenced the livelihoods and daily politics of farmers, compelling them to navigate a landscape fraught with pressure and challenges. Farmers have demonstrated resilience in the face of these challenges by capitalizing on a diverse range of livelihood resources and strategies. This adaptive approach has enabled farmers to successfully navigate and overcome the various pressures and challenges they encounter.

Although farmers, will be under the power structure, do not simply accept their circumstances without resistance. Instead, they exercise their autonomy in interacting with superior authorities. These strategies encompass various approaches, such as evasion and postponement, exploitation, Participation in informal social practices like gossip and the utilization of nicknames, as well as active negotiation and other alternative courses of action. Behavior expressed in such a way it also helps promote successful livelihoods.

Furthermore, it was also found that in the research area. The government has endeavored to incentivize farmers to transition from tobacco cultivation to other crop varieties. However, these efforts have not yielded success, primarily due to mismatches between the resources and livelihood strategies of farmers. Consequently, under the Regulate, pressures, and challenges they encounter, two primary factors compel farmers to ‘stubborn’ in tobacco cultivation: Firstly, the alignment of tobacco cultivation with their existing resources and livelihood strategies, and secondly, the government's inability to effectively promote the cultivation of alternative crops.

Keywords: Livelihood, Everyday Politics, Tobacco Cultivation, Regulate

บทนำ

ต้นยาสูบ (*Nicotiana tabacum*) เป็นพืชชนิดหนึ่งที่สร้างรายได้ให้กับเกษตรกร แต่เนื่องจากยาสูบและสินค้าสืบเนื่องได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพ ทำให้พืชชนิดนี้ไม่ได้รับการสนับสนุนการปลูกจากภาครัฐ กล่าวคือ “ยาสูบ” ไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มพืชเศรษฐกิจที่รัฐส่งเสริมการปลูกในลักษณะทั่วไป เช่น ข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา เป็นต้น ด้วยเหตุผลสำคัญที่ว่า ยาสูบ ได้เป็นวัตถุติดสำคัญในการผลิตบุหรี่ รัฐจึงไม่ให้การสนับสนุนโดยตรง ประกอบกับรัฐยังได้มีมาตรการกำกับ ควบคุม และการรณรงค์ให้เกษตรกรหันไปปลูกพืชชนิดอื่น เพื่อลดปริมาณผลผลิตที่ออกสู่ท้องตลาดให้น้อยลง เนื่องจาก “บุหรี่” (cigarette) ได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์ ทั้งผู้ที่บริโภคโดยตรงและผู้ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งมี

ความเสี่ยงต่อโรคหลายชนิด เช่น มะเร็งปอด ปอดอุดกั้นเรื้อรัง โรคหัวใจ โรคหลอดเลือดสมอง โรคหืดหอบ รวมทั้งยังมีสารก่อมะเร็งชนิดอื่นด้วย (ศูนย์วิจัยและจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ, 2562) นอกจากผลกระทบต่อสุขภาพแล้ว ยังส่งผลให้รัฐและประชาชนต้องสูญเสียค่าใช้จ่ายเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพที่เป็นผลมาจากการบริโภคบุหรี่ด้วย แต่กระนั้นก็ตาม รัฐก็ไม่ได้ปิดโอกาสในการปลูกยาสูบหรืออย่างน้อยก็ได้กำหนดว่าเป็นพืชที่ผิดกฎหมาย ทำให้พืชชนิดนี้ยังคงเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับสร้างรายได้ให้กับเกษตรกร แต่การปลูกต้องอยู่ภายใต้การกำกับโดยรัฐอย่างเข้มงวด เห็นได้จากเกษตรกรต้องขออนุญาตตามที่กฎหมายกำหนดในหลากหลายขั้นตอน เช่น การขออนุญาตเพาะปลูก การขออนุญาตขายยาสูบ (พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต, 2560) และเมื่อหันขอยเป็นยาเส้นเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก่อนขายหรือหากเกษตรกรต้องขนย้ายต้องติดแสตมป์สรรพสามิต (พระราชบัญญัติยาสูบ, 2509) ซึ่งหากเกษตรกรไม่ปฏิบัติตามจะต้องได้รับโทษตามที่กฎหมายกำหนด โดยข้อกำหนดข้างต้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เนื่องจากยังมีกฎ ระเบียบ ข้อบังคับลำดับรองอีกด้วย ดังนั้น จะเห็นได้ว่ายาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจที่ถูกรัฐกำกับอย่างเข้มงวด ด้วยการเข้าไปมีบทบาทในการแทรกแซงตั้งแต่กระบวนการปลูก-การผลิต การขาย ไปจนถึงการบริโภค ผ่านกฎหมายและการปฏิบัติ การของหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ทำให้ยาสูบลักษณะเป็นพืชการเมือง

ทั้งนี้ จากรายงานของกรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2561) ได้รายงานเกี่ยวกับพื้นที่เพาะปลูกยาสูบว่า ทั้งประเทศมีพื้นที่ปลูกยาสูบ จำนวน 231,047 ไร่ จังหวัดหนองคาย มีพื้นที่ปลูกจำนวน 36,056 ไร่ เป็นอันดับ 1 ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นอันดับ 3 ของประเทศ ดังนั้น พื้นที่จังหวัดหนองคาย จึงเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นและสำคัญในด้านการปลูกยาสูบทั้งในแง่ของจำนวนพื้นที่และปริมาณผลผลิต โดยเฉพาะในระดับภูมิภาคหรือแม้แต่ในระดับประเทศ อนึ่ง เมื่อพิจารณาในระดับท้องถิ่นหรือระดับปฏิบัติการ พบว่า พื้นที่บ้านโพนสา ตำบลโพนสา อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย เป็นพื้นที่ที่มีการปลูกยาสูบเป็นจำนวนมาก และมีสถานียาโพนสา สังกัดการยาสูบแห่งประเทศไทย ตั้งอยู่ในพื้นที่ด้วย ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่มีเกษตรกรแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มโรงงาน หรือสถานียา หรือชาวไร่บ่มเอง เป็นเกษตรกรที่อยู่ในทะเบียนของสถานียา การปลูกจะได้รับ การส่งเสริมและสนับสนุนจากสถานียา และการขายก็อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสถานียา เช่นเดียวกัน โดยราคาขายจะเป็นราคาที่ได้ตกลงไว้ล่วงหน้ากับเกษตรกร และ 2) กลุ่มอิสระ หรือชาวไร่หันขอย เป็นเกษตรกรที่ไม่อยู่ในทะเบียนของสถานียา สามารถปลูกและขายได้

อย่างอิสระ กล่าวคือ เกษตรกรสามารถขายให้กับผู้รับซื้อรายใดและในราคาเท่าใดก็ได้ แต่ไม่ได้รับการอุดหนุนและประกันเรื่องราคา กลุ่มนี้จึงเผชิญกับความเสี่ยงและแรงกดดันที่สูงมาก โดยเฉพาะราคาผลผลิตที่มีความผันผวน อนึ่ง ทั้งสองกลุ่มต้องขออนุญาตปลูกและขายตามที่กฎหมายกำหนดโดยเกษตรกรต้องไปทำเรื่องขออนุญาตที่สำนักงานสรรพสามิตพื้นที่หนองคาย สาขาศรีเชียงใหม่

ดังนั้น เมื่อประมวลจากสถานการณ์ข้างต้น การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งให้ความสำคัญกับเกษตรกรกลุ่มอิสระ เนื่องจากมีความซับซ้อน และได้อยู่ในวงจรการปลูกยาสูบที่มีความไม่แน่นอน ซึ่งเน้นข้อมูลภาคสนามในระดับปฏิบัติการหรือผู้กระทำการและผู้ถูกระทำการในระดับจุลภาค โดยกำหนดให้กลุ่มอิสระ เป็นแกนกลางในการศึกษา ส่วนประเด็นที่ให้ความสนใจ คือ ปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ได้อยู่ในทะเบียนการส่งเสริมและช่วยเหลือจากรัฐ ไม่ได้รับเงินอุดหนุน เยียวยา และการช่วยเหลือจากรัฐในทุกกรณี จึงนำมาสู่การตั้งคำถามว่า เกษตรกรมีทรัพยากรในการดำรงชีพและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพอย่างไร และภายใต้สิ่งที่เกษตรกรได้เผชิญนั้น เกษตรกรมีการเมืองในชีวิตประจำวันอย่างไร ซึ่งจะทำให้เห็นว่า ทำไมเกษตรกรยังคงต้องตั้งอยู่ในวงจรการปลูกยาสูบอย่างโดดเดี่ยว โดยใช้แนวคิดมโนทัศน์การดำรงชีพและการเมืองในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้วิจัยมีสมมติฐานว่า เกษตรกรไม่ได้ยอมรับ นิ่งเฉย ต่อการกำกับและแรงกดดันจากสิ่งที่ได้เผชิญ ในทางกลับกันเกษตรกรคงแสดงพฤติกรรมบางอย่างเพื่อต่อสู้กับผลกระทบในด้านลบที่ตนเองเผชิญอยู่ และพร้อมที่จะสร้างเครือข่ายกับผู้ตกอยู่ในสถานะเดียวกัน เพื่อรักษาประโยชน์ที่ตนควรได้รับ

โดยงานวิจัยในลักษณะนี้มีค่อนข้างจำกัด เนื่องจากงานที่เกี่ยวข้องกับการปลูกและขายยาสูบนั้น ส่วนใหญ่จะมุ่งศึกษากรอบใหญ่ในระดับมหภาค มิติเศรษฐกิจและการควบคุมโดยรัฐ โดยเฉพาะการจัดเก็บภาษี การลดปริมาณผลผลิต การนำเสนอพิษภัยของยาสูบ และการส่งเสริมการปลูกพืชชนิดอื่นทดแทน อนึ่ง การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในระดับจุลภาค เน้นการศึกษาข้อมูลภาคสนาม และให้ความสำคัญกับการดำรงชีพและการเมืองในชีวิตประจำวัน จะทำให้เห็นถึงความหลากหลายที่ซ้อนทับกันภายใต้เงื่อนไขอำนาจและการต่อรอง ซึ่งผลการวิจัยสามารถนำไปวิเคราะห์เพื่อสร้างข้อเสนอเชิงนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาแนวทางที่เหมาะสมระหว่างรัฐ ผู้รับซื้อยาสูบ และเกษตรกรได้ รวมถึงประโยชน์ที่สำคัญอีกประการคือ เนื่องจากเกษตรกรเป็นกลุ่มคนที่มีรายได้ไม่แน่นอนและไม่สูงมากนัก จึงสามารถใช้เป็น

แนวทางในการวางแผนปรับปรุง พัฒนาส่งเสริมให้เกษตรกรมีรายได้ที่สูงขึ้น เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจในชนบทต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาการดำรงชีพและการเมืองในชีวิตประจำวันของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ อีสระ บ้านโพนสา ตำบลโพนสา อำเภอนาคู จังหวัดนครราชสีมา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยการนำสองแนวคิดสำคัญมาผสานกัน ประกอบด้วย มโนทัศน์การดำรงชีพ (Livelihoods) และแนวคิดการเมืองในชีวิตประจำวัน (Everyday Politics) โดยเลือกพื้นที่ศึกษาแบบเจาะจง คือ บ้านโพนสา อำเภอนาคู จังหวัดนครราชสีมา จากสาเหตุสำคัญคือ จังหวัดนครราชสีมาเป็นจังหวัดที่มีการปลูกยาสูบมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยหมู่บ้านโพนสา เป็นหมู่บ้านที่มีเกษตรกรปลูกยาสูบจำนวนมากและเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับแม่น้ำโขง

ขอบเขตการวิจัย ด้านระยะเวลา ระหว่างเดือนตุลาคม 2566–มีนาคม 2567 ส่วนด้านเนื้อหา ครอบคลุมการดำรงชีพ การเมืองในชีวิตประจำวัน และตัวแสดงต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกและขายยาสูบของเกษตรกร

ผู้ให้ข้อมูล กำหนดผู้ให้ข้อมูล 4 กลุ่ม ได้แก่ 1) เกษตรกร 10 คน โดยต้องปลูกยาสูบมาแล้วอย่างน้อย 5 ปี กลุ่มนี้ใช้วิธีการเลือกแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) 2) ผู้รับซื้อยาสูบ 1 คน 3) ตัวแทนเจ้าหน้าที่รัฐ 4 คน ได้แก่ สำนักงานยาสูบนครราชสีมา 2 คน สรรพสามิตสาขาศรีเชียงใหม่ 1 คน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 1 คน และ 4) ผู้นำท้องที่ 2 คน โดยกลุ่มที่ 2-4 ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) รวมเป็น 17 คน

การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ โดยใช้กรอบเค้าโครงการสัมภาษณ์ที่ออกแบบไว้ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม จะให้ความสำคัญกับจริยธรรมการวิจัยในคน ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ ได้ผ่านการอนุมัติจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม หนังสือรับรองเลขที่: 097-055/2567 โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ดำเนินการตามที่ระบุไว้ในจริยธรรมวิจัยอย่างเคร่งครัด

การตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) เพื่อพิสูจน์ว่า ข้อมูลที่ได้มานั้นถูกต้องหรือไม่ โดยตรวจสอบที่มาจาก 3 แหล่ง ได้แก่ เกษตรกร เจ้าหน้าที่รัฐ และผู้นำท้องถิ่น มาสอบทานกัน และตรวจสอบจากวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่แตกต่างกัน ได้แก่ เอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม มาสอบทานกัน เพื่อให้ข้อมูลมีความน่าเชื่อถือ (credibility) มากขึ้น

การวิเคราะห์และการนำเสนอผลการวิจัย ใช้ข้อความบรรยาย (Descriptive) โดยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตมาประกอบกัน และวิธีการวิเคราะห์แบบแก่นสาระ (Thematic Analysis) มาอธิบายสิ่งที่เกิดขึ้นที่สัมพันธ์กับแนวคิดการวิจัย ส่วนการนำเสนอผลการวิจัยเป็นการตีความเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปเชิงอุปนัย

สรุปผลการวิจัย

ยาสูบ เป็นพืชที่รัฐกำกับอย่างเข้มงวด ทำให้เกษตรกรได้ดำรงอยู่ท่ามกลางแรงกดดันและความท้าทาย โดยในพื้นที่เกษตรได้เผชิญกับตัวแสดงต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจาก 3 ตัวแสดง ได้แก่ หนึ่ง หน่วยงานรัฐที่มีอำนาจบังคับใช้กฎหมาย คือ สรรพสามิต สาขาศรีเชียงใหม่ ซึ่งมีบทบาทหน้าที่สำคัญ คือ การขออนุญาตปลูก ขาย และรับซื้อยาสูบ รวมไปถึงการตรวจสอบพื้นที่ และการลงโทษเกษตรกรผู้ที่ไม่ปฏิบัติตาม สอง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเครือข่ายมีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนน้ำเพื่อการเกษตร ทั้งสถานีสูบน้ำและการพัฒนาคลองส่งน้ำและสาม ผู้รับซื้อยาสูบ ซึ่งมีความสำคัญต่อการรับซื้อผลผลิตและรายได้ของเกษตรกร นอกเหนือจากตัวแสดงข้างต้นแล้ว ข้อมูลจากภาคสนามยังพบว่า ได้ปรากฏตัวแสดงอื่นด้วย เช่น ผู้ให้เช่าที่ดิน เกษตรกรด้วยกันเอง แรงงานรับจ้างในแปลงเกษตร แต่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นต่อเกษตรกรไม่มากนักหากเปรียบเทียบกับสามกลุ่มแรก อนึ่ง จากการกำกับโดยรัฐและตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง ทำให้เกษตรกรได้ดำรงอยู่ท่ามกลางแรงกดดัน ซึ่งได้ส่งผลต่อการดำรงชีพและการเมืองในชีวิตประจำวันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้โดยค้นพบผลการศึกษาดังนี้

1. การดำรงชีพของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ

การดำรงชีพของเกษตรกรเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้หยุดนิ่งตายตัว สามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป สรุปได้ดังนี้

ด้านแรก “ทุนมนุษย์” (Human capital) เป็นทักษะ ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ในการปลูกและขายยาสูบ ตลอดจนสภาวะด้านสุขภาพที่เหมาะสมต่อการ

ปลูกพืชชนิดนี้ ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานที่อยู่ในตัวเกษตรกร และเป็นปัจจัยที่สำคัญในการดำรงชีพ แต่ก็ไม่สามารถแยกออกจากทรัพยากรในด้านอื่นได้ โดยเป็นปัจจัยที่ทำให้ยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพบรรลุผลมากยิ่งขึ้น อนึ่ง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ทุนมนุษย์ที่พบนั่น เป็นปัจจัยที่มีผลสำคัญต่อการดำรงอยู่ท่ามกลางแรงกดดันและความท้าทาย โดยมีทั้งจุดเด่น คือ เกษตรกรมีประสบการณ์ที่ยาวนาน จึงมีการสั่งสมความรู้และทักษะไว้มาก แต่ในทางกลับกันความรู้และประสบการณ์บางอย่างอาจไม่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง เช่น ภูมิปัญญาหรือความรู้ในการจัดการน้ำ และความท้าทายอีกประการที่สำคัญในทุนมนุษย์ คือ การเข้าสู่สังคมเกษตรกรรมสูงวัยและมีลักษณะครัวเรือนแบบแหวกกลาง

ต่อมาด้าน “ทุนทางสังคม” (Social capital) เป็นเครือข่าย และความสัมพันธ์ของเกษตรกรที่มีกับบุคคลและหน่วยงานอื่น ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แต่เครือข่ายและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้น เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงทรัพยากรในการดำรงชีพอื่นได้ โดยเฉพาะทุนธรรมชาติและทุนกายภาพ ตลอดจนเข้าถึงการสนับสนุนจากรัฐได้อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง อนึ่ง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ทุนทางสังคมที่พบนั่น จุดเด่น คือ การสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อต่อรองและขอรับการสนับสนุนด้านน้ำเพื่อการเกษตรกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยได้รวมกลุ่มกันเพื่อต่อรองและจัดระบบการใช้น้ำให้เกษตรกรได้ประโยชน์มากที่สุด นอกจากนี้ ยังพบว่า ในพื้นที่เกษตรกรรมมีทุนทางสังคมอย่างเข้มแข็ง ทำให้ข้อมูลข่าวสารสามารถส่งต่อกันเร็วมาก แบบปากต่อปาก โดยเฉพาะสิ่งที่ไม่ไว้วางใจ เช่น การถูกโกง

ด้านต่อมาคือ “ทุนธรรมชาติ” (Natural capital) ซึ่งไม่ใช่ทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสาธารณะเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงดินซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกยาสูบด้วย หรือเป็นสิ่งที่มีความธรรมชาติไม่ได้สร้างขึ้นมาเอง โดยเกษตรกรมองว่า ทุนธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พื้นที่มีการปลูกยาสูบเป็นจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น อนึ่ง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ทุนทางธรรมชาติที่พบนั่น ถึงแม้จะเป็นจุดเด่นจากภูมิทัศน์ของพื้นที่และเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การปลูกยาสูบยังดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่ในทางกลับกัน ทุนทางธรรมชาติก็สร้างปัญหาและความท้าทายให้กับเกษตรกรด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะในช่วงฤดูฝน กล่าวคือ หากปีไหนฝนตกในปริมาณมากและต่อเนื่อง มีพายุฝนหลายลูก ประกอบกับน้ำโขงล้นตลิ่ง ก็จะทำให้พื้นที่อยู่อาศัยและพืชชนิดอื่น เช่น ข้าวนาปี พริก ผักชนิดต่างๆ ที่เกษตรกรปลูกเพื่อสร้างความหลากหลายในการดำรงชีพได้รับความเสียหาย

ต่อมาด้าน “ทุนกายภาพ” (Physical capital) เป็นทั้งกายภาพที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานที่หน่วยงานรัฐสนับสนุน เช่น ถนน ไฟฟ้า และคลองส่งน้ำ รวมถึงเครื่องมือการเกษตรที่เกษตรกรได้จัดหาด้วยตนเอง ทั้งนี้ หากเกษตรกรมีทุนกายภาพที่พร้อมก็จะทำให้การประกอบอาชีพมีความสะดวก ข้อจำกัดในขั้นตอนต่างๆ ก็จะลดน้อยลง อนึ่ง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ทุนกายภาพที่พบนอกเหนือจากสิ่งที่กล่าวข้างต้น ในพื้นที่ยังพบว่า ข้อมูลข่าวสารเป็นสิ่งสำคัญมาก โดยพบว่า เกษตรกรได้ข้อมูลข่าวสารจากเกษตรกรด้วยกันเองเป็นหลักจากการมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ยกเว้นการขออนุญาตต่างๆ จากสรรพสามิต ซึ่งแตกต่างจากการปลูกพืชชนิดอื่น ที่เกษตรกรได้ข้อมูลข่าวสารจากหลากหลายช่องทาง เช่น หน่วยงานรัฐ ผู้นำท้องที่ ตลอดจนแอปพลิเคชัน (application) ต่างๆ เป็นต้น สืบเนื่องจากการถูกกำกับจากรัฐอย่างเข้มงวด

ส่วนด้านสุดท้ายคือ “ทุนการเงิน” (Financial capital) เป็นทั้งเงินและทรัพย์สินอื่นที่สามารถแปลงเป็นเงินได้ง่ายและสะดวก ทั้งที่เกิดจากรายได้ การส่งกลับบ้านของสมาชิกในครัวเรือน และการกู้ยืม นอกจากนี้ทุนการเงินอาจไม่ใช่เฉพาะรายได้หรือการถือครองทุนการเงินเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการบริหารค่าใช้จ่ายทางการเงินที่เกษตรกรมองว่า รายได้ที่เกิดขึ้นนั้น มีรายจ่ายที่จำเป็นต้องกันเงินไว้จ่ายในอนาคตด้วย เช่น ค่าเช่าที่ดิน คืนเงินกู้ เป็นต้น อนึ่ง ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ทุนการเงินที่พบนั้น เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้หรือมีเงินที่เพียงพอต่อการดำรงชีพขั้นพื้นฐานเท่านั้น ไม่สามารถสะสมทุนการเงินจนถึงขั้นเลื่อนขั้นทางสังคมและเศรษฐกิจได้ ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะแสวงหารายได้ในหลายช่องทาง แต่ก็มีรายจ่ายหลายทางด้วย โดยเฉพาะกลุ่มที่เช่าที่ดินเพาะปลูก นอกจากนี้ ยังพบว่าเกษตรกรในพื้นที่ไม่มีการสะสมทุนการเงินผ่านการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น วัว ควาย เป็นต้น

ทั้งนี้ หากพิจารณาในเชิงรายละเอียดก็ได้พบว่า ทรัพยากรในการดำรงชีพแต่ละด้านมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน นอกจากนี้ การถือครองทรัพยากรในการดำรงชีพของเกษตรกรแต่ละรายก็มีความแตกต่างกันด้วย จนทำให้เกิดยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพ ซึ่งเป็นการเลือกใช้ทรัพยากรในการดำรงชีพให้เหมาะสมต่อสภาพแวดล้อม โดยผลการวิจัยได้สะท้อนให้เห็นว่า เกษตรกรมียุทธศาสตร์การดำรงชีพเพื่อข้ามผ่านแรงกดดันและความท้าทายที่เกิดขึ้นจำแนกได้ 6 ด้าน ดังนี้

ด้านแรก “ยุทธศาสตร์การจัดการ” (Coping strategies) เป็นการจัดการให้ได้มาซึ่งทรัพยากรในการประกอบอาชีพ เช่น การจัดการให้น้ำ การจัดการให้ได้แรงงาน การจัดการ

ให้ได้พื้นที่เพาะปลูก เป็นต้น กล่าวคือ การจัดการเป็นการแสวงหา เพื่อนำไปสู่การบรรลุผลลัพธ์ในการดำรงชีพ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับยาสูบ ตลอดจนการดำรงชีวิตของเกษตรกรและครัวเรือน ซึ่งยุทธศาสตร์ในการจัดการนี้ หากทำได้อย่างมีประสิทธิภาพก็จะทำให้ส่วนอื่นดีขึ้น แต่ในทางกลับกันหากการจัดการไม่เหมาะสมก็จะส่งผลต่อการดำรงชีพในด้านลบได้ เช่น ผลผลิตไม่มีคุณภาพเนื่องจากเกษตรกรจัดการเรื่องดินและน้ำไม่เหมาะสม แรงงานที่ไม่กระตือรือร้นในการทำงาน จนทำให้ผลผลิตเกิดความเสียหาย

ต่อมาด้าน “ยุทธศาสตร์การสะสม” (Accumulation strategies) เป็นการสะสมเพื่อเลื่อนขั้นทางเศรษฐกิจและสังคม หรือมีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมในระดับหนึ่งแล้ว แต่ต้องการสะสมเพื่อเลื่อนขั้นในระดับที่สูงขึ้น ซึ่งเกษตรกรได้ใช้กลยุทธ์ในหลายรูปแบบ เช่น การขยายพื้นที่ปลูกยาสูบเพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น ทำให้เกษตรกรสามารถสะสมทรัพย์สินทั้งที่เกี่ยวข้องกับเงินเก็บสะสม เครื่องมือการเกษตรและเครื่องอำนวยความสะดวกในครัวเรือน อย่างไรก็ตามประเด็นนี้ได้พบว่า มีเกษตรกรน้อยมากที่สามารถบรรลุยุทธศาสตร์ในการสะสมได้ โดยผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า สาเหตุสำคัญมาจากการมีรายได้ที่ไม่สูงมากนัก และเกษตรกรบางส่วนก็ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง จึงมีรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับการเช่าที่ดินและอื่นๆ ด้วย

ต่อมาคือ “ยุทธศาสตร์การทำให้มั่นคงขึ้น” (Consolidation strategies) เป็นยุทธศาสตร์ที่เป็นผลมาจากยุทธศาสตร์การสะสม กล่าวคือ เมื่อสามารถเลื่อนขั้นทางเศรษฐกิจและสังคมแล้ว แต่ก็ต้องการยกระดับคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เช่น การซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นเพื่อสร้างความมั่นคงและเพิ่มพื้นที่ปลูกยาสูบ (แตกต่างจากการเช่าในยุทธศาสตร์การสะสมหรือยุทธศาสตร์การจัดการ) อนึ่ง ในยุทธศาสตร์การทำให้มั่นคงขึ้นนี้ ผู้วิจัยพบว่า เป็นข้อจำกัดที่สำคัญของเกษตรกร เป็นยุทธศาสตร์ที่บรรลุผลได้ยาก เนื่องจากเป็นยุทธศาสตร์ที่ต้องอาศัยการสะสมทุนในระดับที่สูงมากและต่อเนื่อง เช่น การซื้อที่ดินเพิ่ม ซึ่งพบเกษตรกรน้อยมากที่สามารถบรรลุยุทธศาสตร์นี้ได้ โดยต้องอยู่ในเงื่อนไขที่แตกต่างจากเกษตรกรทั่วไป เช่น เดิมได้มีที่ดินเป็นจำนวนมากไม่ต้องเช่าบุคคลอื่น และได้ผลผลิตมากทำให้มีรายได้สูง จึงจะสามารถเลื่อนขั้นทางเศรษฐกิจและสังคมได้

ส่วนด้านต่อมาเป็น “ยุทธศาสตร์การชดเชยหรือเอาตัวรอด” (Compensatory or survival strategies) เป็นยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าหรือเมื่อเข้าตาจนเมื่อต้องเผชิญกับปัญหาที่ไม่คาดคิดบางอย่าง เกษตรกรจึงจำเป็นต้องเอาตัวรอด เช่น การมีค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่เพิ่มขึ้นอย่างกะทันหันจึงจำเป็นที่จะต้องกู้ยืมเงิน การเผชิญกับปัญหา

เกี่ยวกับพื้นที่เพาะปลูก โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ต้องเช่าที่บุคคลอื่น เช่น ผู้ให้เช่ารายเดิม ไม่ได้ให้เช่าที่ดินต่อ เนื่องจากหากเป็นพื้นที่ที่มีดินและน้ำสมบูรณ์ ไกล่ถนนคมนาคมขนส่งสะดวก ย่อมเป็นที่หมายปองของเกษตรกรรายอื่นด้วย ดังนั้น หากพื้นที่เช่าหลุดมือ เกษตรกรก็ต้องหาพื้นที่เช่าแปลงอื่นเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ชดเชยกับสิ่งที่ได้สูญเสียไป ซึ่งในประเด็นนี้ ส่วนหนึ่งได้สัมพันธ์กับยุทธศาสตร์ในการจัดการด้วย

ถัดมาด้าน “ยุทธศาสตร์ความปลอดภัย” (Security strategies) เป็นการแสวงหารายได้เพิ่มขึ้น เพื่อสร้างความปลอดภัยให้เกษตรกรและครัวเรือน ประกอบกับการมองหาช่องทางในการดำรงชีพเพื่อสร้างรายได้ที่อยู่นอกเหนือจากการเกษตร เพื่อป้องกันความเสี่ยงและสร้างความปลอดภัยให้มากยิ่งขึ้น อนึ่ง เมื่อเกิดความปลอดภัยในระดับหนึ่งแล้ว เกษตรกรก็ไม่ได้หยุดนิ่ง และพร้อมที่จะแสวงหารายได้จากหลายแหล่งให้มากขึ้น ทำให้ยุทธศาสตร์ความปลอดภัยได้สนับสนุนยุทธศาสตร์แสวงหารายได้จากหลายแหล่งให้อยู่ในระดับที่สูงขึ้น

และด้านสุดท้ายคือ “ยุทธศาสตร์แสวงหารายได้หลายแหล่ง” (Pluriactivity strategies) เป็นการแสวงหาและสร้างทางเลือกที่หลากหลาย โดยเฉพาะช่องทางในการหารายได้ ทั้งในและนอกภาคการเกษตร ตลอดจนรายได้จากการส่งเงินกลับของสมาชิกในครัวเรือนที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่ ทำให้ในยุทธศาสตร์นี้อาจเปรียบเทียบได้ว่า เป็นการสร้างกำแพงหลายชั้น แสวงหารายได้จากหลายช่องทาง เพื่อป้องกันความเสี่ยงในด้านต่างๆ ให้กับครัวเรือน ทั้งในปัจจุบันและอนาคต จึงกลายเป็นยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญต่อการบรรลุผลการดำรงชีพของเกษตรกร ทั้งนี้ ในประเด็นการส่งสมาชิกในครัวเรือนออกไปทำงานนอกพื้นที่นั้น กลับได้สร้างความท้าทายในการดำรงชีพเนื่องจากทำให้เกิดโครงสร้างครัวเรือนที่แหวกกลาง เพราะกลุ่มคนส่วนใหญ่ที่ออกไปนั้น จะเป็นช่วงวัยพ่อ-แม่ ส่วนช่วงวัยปู่-ย่า ตา-ยาย จะอยู่ในพื้นที่ทำให้เป็นสังคมเกษตรกรรมสูงวัย

อนึ่ง ในยุทธศาสตร์การดำรงชีพทั้ง 6 ประการข้างต้น ถึงแม้เกษตรกรจะพิจารณาถึงตัวเลือกและสิ่งที่เหมาะสมสูงสุดเพื่อให้บรรลุผลลัพธ์ความสำเร็จในการดำรงชีพ แต่ก็เชื่อว่าทุกยุทธศาสตร์จะราบรื่น เนื่องจากได้ขึ้นอยู่กับตัวแสดงอื่นด้วย ทำให้มีเพียงบางยุทธศาสตร์เท่านั้นที่เกษตรกรสามารถบรรลุได้ ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ถึงแม้ทุกยุทธศาสตร์จะมีความเชื่อมโยงกัน แต่ในพื้นที่วิจัยนั้น ยุทธศาสตร์แสวงหารายได้จากหลายแหล่งมีความสำคัญมากที่สุด และเป็นยุทธศาสตร์ที่ทำให้เกษตรกรดำรงอยู่ได้ท่ามกลางแรงกดดันและความท้าทาย

2. การเมืองในชีวิตประจำวันของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ

จากยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพที่ผ่านมาพบว่า มีร่องรอยของการเมืองในชีวิตประจำวันซ่อนอยู่ในนั้น เช่น ยุทธศาสตร์การจัดการ โดยเฉพาะเรื่องของการจัดการน้ำ ยุทธศาสตร์การชดเชยหรือเอาตัวรอด เช่น การต่อรองและยอมตามในบางเรื่อง และในคราวเดียวกันก็พร้อมที่จะช่วงชิงในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง อันได้แก่

ประการแรก “การบ้ายเบี่ยงและการหน่วงเหนี่ยวเวลาจากการกำกับของรัฐและผู้รับชื้อยาสูบ” เป็นการแสดงพฤติกรรมบ้ายเบี่ยงหลีกเลี่ยงข้อกำหนดของรัฐและข้อเสนอของผู้รับชื้อยาสูบ โดยแยกเป็น 2 กรณี คือ กรณีการกำกับของรัฐ พบว่า เกษตรกรไม่เห็นด้วยกับแนวปฏิบัติที่ว่า การลำเลียงขนส่งยาเส้นออกจากพื้นที่หั่นซอย ไปยังบ้านพักของตนเอง หรือสถานที่จัดเก็บใหม่ซึ่งก็อยู่ในละแวกหมู่บ้านเดียวกัน โดยไม่ปิดแสตมป์สรรพสามิตจะมีความผิด เนื่องจากไม่ได้ขนส่งเพื่อนำไปขาย โดยวิพากษ์วิจารณ์กฎหมายและเจ้าหน้าที่รัฐว่ากฎหมายและการปฏิบัติงานไม่ดูที่เจตนาของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรต้องบ้ายเบี่ยง หลีกเลี่ยงแนวปฏิบัติบางอย่าง เช่น หากไม่ได้ปิดแสตมป์ก็แอบขนในเวลากลางคืน ส่วนกรณีผู้รับชื้อยาสูบ พบว่า เกษตรกรเลือกที่จะบ้ายเบี่ยงไม่ขายผลผลิตให้กับผู้รับชื้อที่ให้ราคาต่ำ มีประวัติที่ไม่ดี ถึงแม้ว่า ผู้รับชื้อเจ้านั้นจะเป็นผู้ให้กู้เงินมาลงทุนในการเพาะปลูก เพราะเกษตรกรมองว่า การให้กู้เงินกับการรับชื้อหรือขายผลผลิตคนละเรื่องกัน จึงได้แสดงพฤติกรรมบ้ายเบี่ยง หลีกเลี่ยงหากผู้ให้กู้เงินรายนั้นติดต่อขอรับชื้อผลผลิต

ประการที่สอง “การฉวยใช้ประโยชน์จากโครงการของรัฐและผู้รับชื้อยาสูบ” เป็นการแสดงพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากโครงการของรัฐและผู้รับชื้อยาสูบมากกว่าที่อยู่ในข้อกำหนดหรือที่ได้ตกลงกันไว้ โดยแยกเป็น 2 กรณี คือ การฉวยใช้ประโยชน์จากโครงการรัฐ พบว่า การใช้ประโยชน์จากโครงการสถานีสูบน้ำและคลองส่งน้ำเพื่อการเกษตรของ อปท. เนื่องจากโครงการนี้ไม่ได้กำหนดว่า จะสร้างขึ้นเพื่อจัดสรรแบ่งปันทรัพยากรน้ำให้สำหรับการปลูกยาสูบเป็นการเฉพาะ แต่ในพื้นที่พบว่า ส่วนใหญ่ถูกนำมาใช้เพื่อการปลูกยาสูบ ประกอบกับการเก็บค่าธรรมเนียมการใช้น้ำได้คำนวณจากพื้นที่เพาะปลูกเป็นไร่ แต่เกษตรกรก็ได้นำน้ำไปใช้สำหรับการอุปโภคและกิจกรรมอื่นด้วย ส่วนกรณีผู้รับชื้อยาสูบ พบว่า เกษตรกรได้เลือกแสวงหาผู้รับชื้อยาสูบที่ให้ราคาผลผลิตที่สูงที่สุด ทั้งการสอบถามราคาด้วยตนเองและกับกลุ่มเกษตรกรด้วยกัน โดยไม่ยึดติดหรือผูกมัดกับผู้รับชื้อรายใดรายหนึ่งเป็นการเฉพาะ นอกจากนี้ เกษตรกรบางรายยังเลือกที่จะเก็บผลผลิตไว้ ไม่ขายในช่วงผลผลิตยาสูบออก

เพราะได้ราคาต่ำ แต่ก็เผชิญกับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นกับผลผลิต หากไม่มีสถานที่จัดเก็บที่เหมาะสม อนึ่ง ถึงแม้ว่าเกษตรกรได้ใช้กลยุทธ์และวิธีการที่แตกต่างกันออกไป แต่มีเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นมากที่สุด

ประการที่สาม “การนิเทศและการให้ฉายาต่อผู้รับซื้อขายสุบที่ไม่ซื้อตรง” เป็นพฤติกรรมการแสดงออกของผู้ที่ถูกปฏิบัติอย่างไม่เป็นธรรม หรืออาจเป็นการส่งต่อภาพจำในอดีตสำหรับเป็นบทเรียนให้ปัจจุบัน เพื่อไม่ให้เหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นซ้ำรอยเดิม โดยการนิเทศและการให้ฉายาของเกษตรกรนั้น เป็นการกล่าวถึงบุคคลที่ตนเองไม่ชอบพร้อมกับการประณามบุคคลเหล่านั้นให้กับเกษตรกรรายอื่นได้รับทราบข่าวสารด้วย โดยพบว่า จากกรณีที่ได้รับซื้อขายสุบในพื้นที่บางส่วนจะเป็นผู้ที่ปล่อยเงินกู้ให้กับเกษตรกรด้วย ดังนั้น การนิเทศและการให้ฉายากับตัวแสดงกลุ่มนี้ จึงมีส่วนสัมพันธ์กับทั้งสองบทบาท เช่น การพูดคุยกับกลุ่มเกษตรกรว่า ผู้รับซื้อขายใดให้ราคาดี แต่ก็พูดเชิงกระทบผู้รับซื้อที่ให้ราคาต่ำกว่าด้วย เช่น พวกนี้ชอบเอาเปรียบเรา พร้อมกับสื่อสารให้เกษตรกรรายอื่นไม่ต้องนำผลผลิตไปขายให้กับผู้รับซื้อที่ให้ราคาต่ำ และที่สำคัญหากได้เผชิญกับสถานการณ์ที่สร้างความไม่พอใจอย่างรุนแรง เช่น ขายผลผลิตแล้วได้เงินช้า ถูกผู้รับซื้อโกงได้เงินไม่ครบตามที่ตกลงกันไว้ จนทำให้เกษตรกรโกรธเคือง เกษตรกรก็จะพร้อมที่จะส่งข้อมูลเหล่านี้อย่างรวดเร็ว เป็นการนิเทศและส่งมอบฉายาที่ไม่ดีให้กับผู้รับซื้อขายสุบที่ไม่ซื้อตรง เช่น บัก (ชั่ว) ช้า บักขี้โกง พวกนายทุนอ่อนหัด พร้อมแสดงความคิดเห็นวิพากษ์วิจารณ์ว่า พวกนี้มันไม่ให้เกียรติเรา ไม่ให้เกียรติเกษตรกร จนทำให้ผู้รับซื้อขายสุบบางรายต้องหลุดออกจากตลาดไป

ประการที่สี่ “การต่อรองและการแสวงหาทางเลือกที่หลากหลาย” ถึงแม้เกษตรกรจะแสดงท่าทีไม่เห็นด้วย บ่ายเบี่ยงไม่ปฏิบัติตามโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการกำกับของรัฐ แต่ในทางปฏิบัติเกษตรกรก็รู้ดีว่า หากไม่ปฏิบัติตามทั้งหมดอาจส่งผลกระทบแบบได้ไม่คุ้มเสีย เช่น ถูกปรับเป็นเงินจำนวนมาก หรือถูกดำเนินคดีตามกฎหมาย เป็นต้น เกษตรกรจึงได้แสดงพฤติกรรมในการต่อรองและยอมตามในบางเรื่อง ถึงแม้จะมีขั้นตอนที่เพิ่มขึ้น ทั้งที่เกี่ยวข้องกับกฎหมาย ผู้รับซื้อขายสุบ ผู้ให้เช่าที่ดิน และผู้ให้กู้เงิน เพื่อป้องกันความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้น ในคราวเดียวกันเกษตรกรได้ใช้กลยุทธ์ในการแสวงหาทางเลือกที่หลากหลายเพื่อเพิ่มความปลอดภัยมากยิ่งขึ้น ซึ่งพบว่าเกษตรกรหนึ่งรายจะมีรายได้มากกว่าหนึ่งกิจกรรม และหากสิ้นสุดฤดูกาลขายสุบเกษตรกรก็ผันตัวมาเป็นชาวนาปลูกข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนพืชเศรษฐกิจที่เกษตรกรนิยมปลูกมากที่สุดรองจากยาสุบ คือ พริก เพราะปลูกง่าย และมีตลาด

ในพื้นที่รองรับ (แต่ไม่มากนัก) อย่างไรก็ตาม การปลูกพืชหลายชนิด กลับไม่ประสบความสำเร็จทั้งหมด โดยเฉพาะพืชที่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐ เช่น หอมแบ่ง หอมแดง มะเขือเทศ ข้าวโพดมะม่วง เป็นต้น เนื่องจากไม่เข้ากับทรัพยากรในการดำรงชีพและบริบทพื้นที่ ทำให้พืชที่ได้รับการส่งเสริมประสบความสำเร็จล้มเหลว เพราะมีตลาดรองรับน้อยและมีเงื่อนไขในการรับซื้อมาก ทำให้เกษตรกรต้องขาดทุน เสียเวลา และหันหลังให้พืชชนิดนั้นจนถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า จากการเมืองในชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้น ได้เห็นยุทธศาสตร์การดำรงชีพซ่อนอยู่ด้วย ในคราวเดียวกันหากมองยุทธศาสตร์การดำรงชีพก็จะเห็นการเมืองในชีวิตประจำวันด้วยเช่นเดียวกัน ทั้งสองส่วนจึงมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรดำรงอยู่ท่ามกลางแรงกดดันและความท้าทาย โดยเกษตรกรก็รับรู้และเข้าใจถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงสามารถวิเคราะห์ถึงเงื่อนไขสำคัญในการดำรงอยู่ 3 มิติ คือ มิติแรก ถ้ามองในแง่ของการดำรงชีพจะพบว่า ทุนหรือทรัพยากรในการดำรงชีพของเกษตรกรเอื้ออำนวยต่อการดำรงอยู่ในการปลูกยาสูบ มิติที่สอง ถ้ามองในแง่ของการเมืองในชีวิตประจำวันจะพบว่า รัฐได้ล้มเหลวในการส่งเสริมการปลูกพืชชนิดอื่นและการส่งเสริมอาชีพอื่น เพื่อทดแทนการปลูกยาสูบ และมิติที่สาม ถ้ามองในแง่ของการปรับตัวของเกษตรกรจะพบว่า เกษตรกรมีการใช้ยุทธศาสตร์ในการปรับตัว โดยใช้ยุทธศาสตร์การสร้างควมหลากหลายในการดำรงชีพ และเกษตรกรพร้อมดึงเฉพาะสิ่งที่เป็นประโยชน์มาใช้

อภิปรายผล

เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ ได้ดำรงอยู่ท่ามกลางแรงกดดันและความท้าทาย เนื่องจากได้ถูกกำกับจากรัฐตั้งแต่การปลูกจนถึงการขายผลผลิต โดยมีข้อกำหนดให้เกษตรกรต้องขออนุญาตอยู่หลายขั้นตอน ทำให้การปลูกพืชชนิดนี้ได้ถูกกำกับจากรัฐมากกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจทั่วไป ยาสูบ จึงมีสถานะที่แตกต่างจากพืชเศรษฐกิจทั่วไปอย่างชัดเจน

ส่วนทรัพยากรในการดำรงชีพ และการใช้ยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของเกษตรกรปรากฏออกมาในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งไม่ได้หยุดนิ่งตายตัวสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามบริบทหรือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยพบว่า ทรัพยากรในการดำรงชีพที่เกษตรกรมีอยู่นั้น เป็นสิ่งที่มีผลทั้งเชิงบวกและลบต่อการดำรงชีพ โดยมีทุนมนุษย์เป็นทรัพยากรในการดำรงชีพที่สำคัญ เพราะเป็นปัจจัยพื้นฐานที่นำมาสู่การเกิดขึ้นและการบรรลุเป้าหมายในการดำรงชีพของเกษตรกร แต่ก็ไม่สามารถแยกออกจากทรัพยากรในด้านอื่นได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งสอดคล้อง

กับสิ่งที่ Kollmair และ St. Gamper (2002 อ้างถึงใน ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2554) ที่ให้ความเห็นว่า ทุนมนุษย์ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญ ในอันที่จะสามารถใช้ทรัพยากรประเภทอื่นได้ แต่ก็ไม่ใช่ในฐานะผลที่แยกออกมาต่างหาก อนึ่ง ในทุนมนุษย์อีกด้านหนึ่งกลับพบว่า เกษตรกรได้ก้าวเข้าสู่สังคมเกษตรกรรมสูงวัยและความรู้บางอย่างไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมแล้ว แต่ก็ไม้อันตรายมากนักเนื่องจากการปลูกยาสูบไม่ได้ใช้แรงงานอย่างเข้มข้น ทำให้เกษตรกรสามารถหมุนเวียนแรงงานได้ ประกอบกับเกษตรกรสามารถใช้ทุนทางสังคม เข้ามาช่วยแก้ไขข้อจำกัดที่เกิดขึ้นด้วยการสร้างเครือข่ายทางสังคม เช่น การสร้างเครือข่ายให้ได้นำมาเพื่อใช้สำหรับเพาะปลูก การสร้างเครือข่ายทางสังคมเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร การหมุนเวียนแรงงาน เป็นต้น นอกจากนี้ สังคมเกษตรกรรมสูงวัยได้นำเอาทุนกายภาพ เข้ามาใช้เพื่อลดการใช้แรงงาน อนึ่ง ทุนกายภาพ เช่น เครื่องฟนปุ๋ย เครื่องหั่นชอย ได้มาจากทุนการเงิน และพบว่าในพื้นที่วิจัยมีทุนทางธรรมชาติที่โดดเด่น กล่าวคือ มีทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ดิน น้ำ และสภาพอากาศ ที่เหมาะสมต่อการปลูกยาสูบ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีความเชื่อมโยงกัน ไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งทำให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ท่ามกลางแรงกดดันและความท้าทายได้

ส่วนการถือครองทรัพยากรในการดำรงชีพนั้น FAO ระบุว่า การถือครองทรัพยากรจะมีความสัมพันธ์ในทิศทางเดียวกันกับการบรรลุเป้าหมายหรือผลลัพธ์ในการดำรงชีพ หรือทรัพยากรในการดำรงชีพจะทำให้บรรลุเป้าหมายในเชิงบวก (Food and Agriculture Organization of the United Nations, n.d.) กล่าวคือ เกษตรกรที่ถือครองทรัพยากรในการดำรงชีพมากก็จะมีโอกาสในการบรรลุผลลัพธ์ในการดำรงชีพที่ดีกว่า แต่ในงานชิ้นนี้กลับพบว่า การถือครองทรัพยากรไม่ใช่ตัวแปรที่รับประกันความสำเร็จ เนื่องจากการปลูกและขายยาสูบต้องเกี่ยวข้องกับตัวแสดงอื่นด้วย เช่น หน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้รับซื้อขายยาสูบ เป็นต้น การจัดการกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับตัวแสดงเหล่านี้ที่เหมาะสมต่างหากจึงจะทำให้บรรลุยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพได้หรือสร้างความสำเร็จได้มากกว่า และอีกประเด็น คือ เกษตรกรก็มียุทธศาสตร์การดำรงชีพที่หลากหลายและซับซ้อน โดยมียุทธศาสตร์แสวงหารายได้หลายแหล่ง เป็นยุทธศาสตร์ที่มีความสำคัญและทำให้เกษตรกรสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางแรงกดดันและความท้าทาย กล่าวคือ สิ่งสำคัญที่ทำให้เกษตรกรอยู่ได้ในสภาวะที่ถูกกักอย่างเข้มงวดและผลผลิตที่มีราคาไม่สูงมากนักคือ เกษตรกรได้แสวงหารายได้จากหลายแหล่งทั้งในและนอกภาคการเกษตร อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าเกษตรกรจะมีรายได้จาก

หลายแหล่ง แต่ก็มีเกษตรกรส่วนน้อยที่สามารถเลื่อนชั้นทางเศรษฐกิจและสังคมได้ โดยต้องมีเงื่อนไขที่สำคัญคือ มีที่ดินเพาะปลูกเป็นของตัวเองและต้องมีที่ดินมากกว่าเกษตรกรทั่วไปอย่างมีนัยสำคัญ แต่เกษตรกรทั้งหมดก็มองว่า การปลูกยาสูบถึงแม้จะมั่นคงไม่มาก แต่ก็มั่นคงที่สุดแล้วในสมการที่ตนเองเข้าถึงและเลือกได้

ด้านการเมืองในชีวิตประจำวัน (everyday politics) เป็นการเมืองของคนธรรมดาสามัญทั่วไป นอกจากนี้ การเมืองในชีวิตประจำวัน ได้ขยายบริมณฑลไปถึงการศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับการต่อต้านในชีวิตประจำวัน (everyday resistance) ต่อนโยบายรัฐหรือการคุกคามของตลาดในรูปของการบ่น การนิทา การล้อเลียน การหลีกเลี่ยง การวิพากษ์วิจารณ์ โดยคนอีกจำนวนไม่น้อยที่ตกอยู่ในสถานะเดียวกันต่างเห็นพ้องด้วย (Scott, 1985; Bernstein & Byres, 2001 อ้างถึงใน ญัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์, 2556) โดยในพื้นที่พบว่าถึงแม้เกษตรกรจะอยู่ภายใต้โครงสร้างอำนาจของรัฐด้วยการถูกกำกับผ่านกฎหมายและหน่วยงานในพื้นที่ และโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่น ผู้รับซื้อขายยาสูบที่มีอำนาจและเงินที่เหนือกว่า แต่เกษตรกรก็ไม่ได้นิ่งเฉยหรือยอมตามไปทุกเรื่อง ในทางกลับกันเกษตรกรได้ใช้กลยุทธ์ที่หลากหลาย เพื่อต่อรองทั้งทางตรงและทางอ้อมกับตัวแสดงเหล่านั้น อันได้แก่ การบ่ายเบี่ยงและการหน่วงเหนี่ยวเวลาจากการกำกับของรัฐและผู้รับซื้อขายยาสูบ การฉวยใช้ประโยชน์จากโครงการของรัฐและผู้รับซื้อขายยาสูบ การนิทาและการให้ฉายาผู้รับซื้อขายยาสูบที่ไม่ชัดตรง จนทำให้ผู้รับซื้อบางรายต้องหายออกไปจากตลาด รวมถึงการต่อรองและแสวงหาทางเลือกที่หลากหลาย เพื่อหิยฉวยประโยชน์ให้ได้มากที่สุด เนื่องจากยาสูบเป็นพืชที่สร้างรายได้หลักให้กับเกษตรกรมาอย่างยาวนานและมากกว่าพืชหลายชนิดที่ผ่านเข้ามาในวงจรชีวิต ดังนั้นการเมืองในชีวิตประจำวันของเกษตรกร จึงเป็นการแสดงพฤติกรรมของคนตัวเล็กตัวน้อยหรือคนธรรมดาสามัญทั่วไป ที่ต้องการต่อรองกับอำนาจที่สูงกว่า โดยความหมายของการต่อรองนั้น ไม่ได้หมายถึงการยอมจำนนหรือการปฏิเสธเพียงอย่างเดียว แต่เป็นการหาจุดกึ่งกลางที่ตนจะรักษาประโยชน์ได้มากที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ ญัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์ (2556; 2557) และจักรกริช สังขมณี (2555) ได้ชี้ให้เห็นว่า สังคมเกษตรกรรมและชนบทไทยสมัยใหม่ได้เปลี่ยนไปจากเดิม ซึ่งแทนที่จะสยบยอม หลีกเลียงหรือต่อต้านรัฐ แต่กลับได้มีปฏิสัมพันธ์กับรัฐสมัยใหม่ด้วยการฉวยใช้ประโยชน์จากนโยบายและอำนาจรัฐ ขณะเดียวกันก็ไม่ได้ดำรงอยู่แบบหยุดนิ่งหรือรอคอยความช่วยเหลือเท่านั้น แต่พยายามต่อรอง

ทางการเมืองเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดจากนโยบายและโครงการต่าง ๆ ของรัฐ แทนที่จะถูกรัฐและตลาดกำกับและควบคุมฝ่ายเดียว

อนึ่ง ในประเด็นการอยู่ในวงจรการปลูกและขายยาสูบอย่างยาวนาน ประกอบกับได้แสวงหารายได้ที่หลากหลายทั้งในและนอกภาคการเกษตร ก็จะทำให้เกษตรกรมีผลลัพธ์การดำรงชีพที่ดีมากกว่าการมีรายได้เพียงทางเดียว ได้สอดคล้องกับ นิธิมา เนื่องจำนง และ ทรงชัย ทองปาน (2562) ที่เสนอว่า หากเกษตรกรมีรูปแบบการดำรงชีพและรายได้ที่หลากหลายช่องทางจะสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงได้ดีกว่ากลุ่มที่มีรายได้จากช่องทางเดียว (นิธิมา เนื่องจำนง และ ทรงชัย ทองปาน, 2562) อย่างไรก็ตาม ถึงแม้เกษตรกรได้แสวงหารายได้จากหลากหลายช่องทาง แต่กลับพบว่า รายได้รวมที่ได้มานั้น ยังอยู่ในสภาวะชักหน้าไม่ถึงหลัง โดยเพียงพอสำหรับการใช้จ่ายในครัวเรือนแบบปรึมน้ำเท่านั้น อีกประเด็นสำคัญ คือ ภายใต้การกำกับของรัฐ และรัฐมองว่ายาสูบเป็นพืชอันตรายนั้น ทำให้รัฐได้มีนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรหันไปปลูกพืชชนิดอื่นทดแทน เช่น หอมแบ่ง หอมแดง มะเขือเทศ ข้าวโพด มะม่วง เป็นต้น แต่การส่งเสริมดังกล่าวกลับไม่สอดคล้องกับทรัพยากรและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของเกษตรกร ทำให้รัฐประสบกับความล้มเหลวขณะที่ยาสูบ ซึ่งเป็นพืชที่รัฐไม่ส่งเสริมแถมยังกำกับอย่างเข้มงวดนั้นกลับดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบัน เนื่องจากสอดคล้องกับทรัพยากรและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของเกษตรกร ถึงแม้ผลผลิตจะสร้างรายได้ที่ไม่สูงมากนัก แต่ก็อยู่ในสภาวะที่ดีกว่าพืชที่รัฐส่งเสริม

ท้ายที่สุดจากข้อค้นพบภาคสนามผู้วิจัยจึงให้ข้อสังเกตสำคัญคือ 1) ทนหรือทรัพยากรในการดำรงชีพมีผลต่อยุทธศาสตร์การดำรงชีพและมีความสัมพันธ์กับการเมืองในชีวิตประจำวันของเกษตรกรด้วย และ 2) ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเงื่อนไขเชิงโครงสร้างอำนาจในท้องถิ่น ทำให้เกษตรกรได้แสดงพฤติกรรมต่อตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง เช่น การต่อรอง การฉวยใช้ประโยชน์ การบ้ายเบี่ยง การนิินหาให้ฉายา การแสวงหาทางเลือกที่หลากหลาย เพื่อที่จะให้ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของตนเองบรรลุผล ดังนั้น การดำรงชีพกับการเมืองในชีวิตประจำวันจึงมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน ส่วนข้อเสนอหลักของงานชิ้นนี้ จำแนกออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญคือ 1) เกษตรกรดำรงอยู่ท่ามกลางแรงกดดัน เนื่องจากยาสูบเป็นพืชที่รัฐกำกับอย่างเข้มงวด ประกอบกับรัฐได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรหันไปปลูกพืชชนิดอื่นทดแทน แต่เกษตรกรก็ยังต้องดิ้นที่จะปลูกพืชชนิดนี้ และ 2) การที่รัฐประสบความล้มเหลวในการส่งเสริม

การปลูกพืชชนิดอื่น เนื่องจากพืชที่รัฐส่งเสริมไม่สอดคล้องกับทรัพยากรและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของเกษตรกร

ดังนั้น รัฐจึงควรส่งเสริมและสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกพืชที่มีความเหมาะสมตลอดจนการส่งเสริมอาชีพอื่นที่สร้างรายได้เพิ่มมากขึ้น โดยสิ่งที่ส่งเสริมนั้นต้องสอดคล้องกับทรัพยากรและยุทธศาสตร์ในการดำรงชีพของเกษตรกร เพื่อสร้างความมั่นคงและลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคมในชนบทต่อไป

เอกสารอ้างอิง

กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. (2561). **เขตการใช้ที่ดินพืชเศรษฐกิจยาสูบ**.

กรุงเทพฯ: กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

จักรกริช สังขมณี. (2555). **ชุมชนแห่งนั้นชื่อปรารณา: วัฒนธรรมการเมืองในชีวิตประจำวัน**

กับเครือข่ายความสัมพันธ์ในการพัฒนาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์. (2556). **การเมืองว่าด้วยเรื่องพืชพลังงานและความเปลี่ยนแปลง**

ของสังคมเกษตร: ศึกษากรณีการปลูกอ้อยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (รายงาน

การวิจัย). มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์. (2557). **การเมืองในชีวิตประจำวันของครัวเรือนอีสาน** ภายใต้

บริบทของการปลูกอ้อยในฐานะพืชพลังงาน. **วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง**, 10(3), 1-23.

นิธิมา เนื่องจำนงค์ และ ทรงชัย ทองปาน. (2562). “จากนาข้าวเป็นสวนยางพารา”:

การเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีพ และความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนชาวนาริม

แม่น้ำโขง จังหวัดบึงกาฬ. **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**, 10(1), 10-41.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2554). **มโนทัศน์การดำรงชีพ**. เชียงใหม่: พงษ์สวัสดิ์การพิมพ์.

พระราชบัญญัติภาษีสรรพสามิต พ.ศ. 2560. (2560, 20 มีนาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 134

ตอนที่ 32 ก, หน้า 1-47.

พระราชบัญญัติยาสูบ พ.ศ. 2509. (2509, 27 ธันวาคม). **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่ม 83 ตอนที่

117, หน้า 963-986.

ศูนย์วิจัยและจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ. (2562). “บุหรื” คือ “ฆาตกร”? **วารสาร**

ก้าวทันวิจัยกับ ศจย, 11(2), 1-35.

Food and Agriculture Organization of the United Nations. (n.d.). **Agrobiodiversity management from a sustainable livelihoods' perspective**. Retrieved October 12, 2023, from <https://www.fao.org/3/y5956e/Y5956E04.htm>